

سرشناسه	: اعرافی، علیرضا، ۱۳۳۸ -
عنوان و نام پدیدآور	: فقه تربیتی
مشخصات نشر	: قم: مؤسسه اشراق و عرفان، ۱۳۹۷.
مشخصات ظاهری	: ج.: جدول: ۱۴/۵ × ۲۱/۵ س.م.
شابک	: دوره: ۱-۵-۹۵۶۹۱-۶۰۰-۹۷۸؛ ۵۵۰۰۰ ریال: ۶-۲۱-۸۵۴۲-۶۰۰-۹۷۸: ج. ۳.
یادداشت	: چاپ اول.
مندرجات	: ج. ۱. مبانی و پیش فرض‌ها. - ج. ۲. تعلیم و تعلّم علم و دین. - ج. ۳. تعلیم و تعلّم قرآن و حدیث. - ج. ۴. تعلیم و تعلّم علوم و معارف عقلی. - ج. ۵. تعلیم و تعلّم علوم و معارف شهودی. - ج. ۷. آداب مشترک تعلیم و تعلّم. - ج. ۲۱. تربیت جسمانی. - ج. ۲۴. تربیت عبادی
شناسه افزوده	: کاظمی، سید عنایت الله، ۱۳۵۶ -
موضوع	: آموزش و پرورش (فقه)
موضوع	: تربیت خانوادگی -- جنبه‌های مذهبی -- اسلام
موضوع	: اخلاق اسلامی
رده بندی کنگره	: BP۱۹۸/۶/الف۶۸
رده بندی دیویی	: ۲۹۷/۳۷۹
شماره کتابشناسی ملی	: ۳۹۵۶۳۷۱

علیرضا عرفانی

فقه تربیتی ۳

تعلیم و تعلّم قرآن و حدیث

تحقیق و نگارش: سید عنایت الله کاظمی

نشر اشراق و عرفان

فقه تربیتی ۳ (تعلیم و تعلّم قرآن و حدیث)

علیرضا اعرافی

تحقیق و نگارش..... سید عنایت الله کاظمی
ناشر..... مؤسسه اشراق و عرفان
ویراستار..... یوسف قربانی
امور هنری..... حمید بهرامی
نوبت و تاریخ چاپ..... اول/زمستان ۱۳۹۷
لیتوگرافی، چاپ و صحافی..... سازمان چاپ اِسرائ
شمارگان..... ۱۰۰۰ نسخه
قیمت..... ۵۵۰۰۰ تومان

کلیه حقوق برای مؤسسه اشراق و عرفان محفوظ است

ISBN : 978-600-8542-21-6

www.eshragh-erfan.com تلفن: ۰۲۵-۳۷۷۴۸۵۴۰
info@eshragh-erfan.com نمابر: ۰۲۵-۳۷۷۴۸۵۴۱

آدرس: ایران، قم، خیابان معلم، کوچه ۸، کوچه شهید محقق، پلاک ۵۹

فهرست مطالب

سخن مؤسسه.....	۱۳
مقدمه.....	۱۵

بخش اول: تعلیم و تعلم قرآن/ ۱۹

فصل اول: کلیات پژوهش.....	۲۱
۱. مقدمه.....	۲۱
۲. اهمیت و ضرورت.....	۲۳
۳. مفهوم شناسی.....	۲۵
۱-۳. تعلیم.....	۲۵
۲-۳. تعلم.....	۳۰
۲-۳. قرآن.....	۳۱
۴. پیشینه.....	۳۲
۱-۴. پیشینه عام.....	۳۳
۲-۴. پیشینه فقهی.....	۳۶

- ۴۵ ۵. حجیت قرآن
- ۴۷ ۶. چشم انداز مباحث
- ۴۹ فصل دوم: تعلّم قرآن
- ۵۰ ۱. بررسی ادله مطلق تعلّم قرآن
- ۵۰ ۱-۱. ادله رجحان علم آموزی
- ۵۰ ۱-۲. ادله استحباب یادگیری معارف دین
- ۵۱ ۱-۳. ادله رجحان تعلیم قرآن
- ۵۲ ۱-۴. ادله خاصه تعلّم قرآن
- ۸۱ ۲. روخوانی قرآن
- ۸۲ ۲-۱. مفهوم شناسی قرائت
- ۸۴ ۲-۲. ادله یادگیری روخوانی قرآن
- ۱۱۵ ۲-۳. جمع بندی ادله روخوانی قرآن
- ۱۱۵ ۲-۴. کیفیت قرائت
- ۱۳۷ ۳. حفظ قرآن
- ۱۳۸ ۳-۱. بررسی ادله خاصه حفظ قرآن
- ۱۵۰ ۳-۲. جمع بندی ادله حفظ قرآن
- ۱۵۰ ۴. فهم قرآن
- ۱۵۱ ۴-۱. امکان فهم قرآن
- ۱۵۴ ۴-۲. جواز فهم قرآن
- ۱۵۵ ۴-۳. فهم ظاهری
- ۱۵۷ ۴-۴. فهم عمیق (تدبر)
- ۱۵۸ ۴-۵. تفسیر قرآن
- ۱۶۸ ۴-۶. تأویل قرآن

۱۷۳	۴-۷. بررسی ادله فهم قرآن
۱۸۹	جمع‌بندی فصل دوم
۱۹۱	فصل سوم: تعلیم و ترویج قرآن
۱۹۱	۱. تعلیم قرآن
۱۹۱	۱-۱. بررسی ادله و قواعد عامه
۱۹۸	۱-۲. آیات
۲۰۰	۱-۳. روایات
۲۱۹	۲. ترویج قرآن
۲۲۰	۲-۱. بررسی ادله ترویج قرآن
۲۲۲	۲-۲. ترویج و نشرکتبی
۲۳۳	۲-۳. نشر و ترویج شفاهی
۲۳۴	۳. ترجمه قرآن
۲۳۵	۳-۱. چستی و انواع ترجمه
۲۳۷	۳-۲. امکان و جواز ترجمه قرآن
۲۵۱	فصل چهارم: فروع
۲۵۳	فرع اول: تعلیم و تعلم قرآن در تربیت رسمی
۲۵۴	الف) در مهدکودک‌ها
۲۵۹	ب) در نظام آموزشی مدرسه
۲۶۱	ج) در آموزش عالی
۲۶۲	فرع دوم: تعلیم و تعلم قرآن در تربیت غیررسمی
۲۶۲	تعلیم و تعلم علوم قرآنی
۲۶۷	تعلیم و تعلم قرآن در فضای مجازی
۲۶۹	فرع سوم: تعلیم قرآن به فرزندان

۲۷۰	بررسی ادله خاصه
۲۷۳	فرع چهارم: وظیفه حاکمیت در تعلیم و تعلم قرآن
۲۷۵	فرع پنجم: تکسب از راه تعلیم قرآن
۲۷۵	الف) روایت جراح مدائنی
۲۷۶	روایت ابن ابی قروه
۲۷۶	ب) روایت حسن
۲۷۷	ج) روایت زید بن علی
۲۷۸	د) روایت فضل بن ابی قره
۲۷۹	هـ) روایت اسحاق بن عمار
۲۸۰	و) مرسله قتیبه
۲۸۱	جمع‌بندی
۲۸۲	فرع ششم: منع تعلیم قرآن به زنان
۲۸۳	الف) موثقه سکونی
۲۸۳	ب) مرسله یعقوب بن سالم
۲۸۳	ج) روایت ابن جمهور
۲۸۴	د) روایت جابر جعفی

بخش دوم: تعلیم و تعلم حدیث / ۲۸۷

۲۸۹	فصل اول: کلیات پژوهش
۲۸۹	۱. مقدمه
۲۹۱	۲. مفهوم شناسی
۲۹۱	۱-۲. حدیث
۲۹۶	۲-۲. واژگان مشابه

۳۰۶	۳. علوم و معارف حدیثی
۳۰۸	۳-۱. درایة الحدیث
۳۰۹	۳-۲. فقه الحدیث
۳۰۹	۳-۳. رجال الحدیث
۳۱۰	۴. رابطه مندی حدیث
۳۲۵	۵. پیشینه
۳۲۵	۵-۱. پیشینه عام حدیث
۳۲۹	۵-۲. پیشینه تعلیم و تعلم حدیث
۳۳۶	۶. اهمیت و ضرورت
۳۳۶	۷. اقسام حدیث
۳۳۷	۷-۱. تقسیم حدیث براساس تعداد راویان
۳۳۸	۷-۲. تقسیم خبر واحد براساس ویژگی و احوال راویان
۳۴۰	۷-۳. تقسیم خبر واحد از حیث اتصال
۳۴۲	۷-۴. تقسیم حدیث براساس منبع صدور
۳۴۳	۸. حجیت حدیث
۳۴۵	شرایط حجیت حدیث
۳۴۹	فصل دوم: تعلم حدیث
۳۵۰	۱. ادله مطلق تعلم حدیث
۳۵۱	۱-۱. ادله عامه
۳۷۳	۱-۲. ادله خاصه
۳۸۵	۲. یادگیری روخوانی حدیث
۳۸۹	الف) ادله یادگیری روخوانی حدیث
۳۹۵	ب) حدیث خوانی جمعی

۴۰۶	ج) صحیح خوانی حدیث
۴۰۹	۳. حفظ حدیث
۴۱۱	بررسی ادله حفظ حدیث
۴۱۱	۳-۱. الغای خصوصیت از حفظ قرآن
۴۱۲	۳-۲. تمسک به ادله منع نقل به معنا
۴۱۲	۳-۳. تمسک به مقدمیت
۴۱۲	۳-۴. ادله روایی
۴۲۰	۳-۵. قلمرو و مراتب حفظ حدیث
۴۲۱	۴. فهم حدیث
۴۲۲	بررسی ادله روایی
۴۲۸	جمع‌بندی فصل دوم
۴۲۹	فصل سوم: تعلیم و ترویج حدیث
۴۳۰	۱. تعلیم حدیث
۴۳۰	بررسی قواعد و عناوین عامه
۴۳۱	ادله روایی
۴۴۳	۲. نشر و ترویج حدیث
۴۴۵	الف) نشر و ترویج کتبی
۴۵۹	ب) نشر و ترویج شفاهی
۴۸۹	ج) صیانت از حدیث
۵۰۲	جمع‌بندی
۵۰۲	۳. ترجمه حدیث
۵۰۶	بررسی ادله جواز ترجمه حدیث
۵۱۱	۴. پژوهش حدیث

۵۱۱.....	بررسی ادله روایی.....
۵۱۷.....	۵. نقد حدیث.....
۵۱۸.....	بررسی ادله.....
۵۲۳.....	فصل چهارم: فروع.....
۵۲۳.....	فرع اول: حکم تعلیم و تعلم روایات نامعتبر.....
۵۲۶.....	فرع دوم: حکم روایات معتبر بر اساس محتوا.....
۵۲۸.....	فرع سوم: منع حدیث.....
۵۳۰.....	فرع چهارم: نقل به معنا.....
۵۳۲.....	۱. عدم جواز نقل به معنا.....
۵۳۴.....	۲. انحصار جواز نقل به معنا در روایات ائمه <small>علیهم السلام</small>
۵۳۴.....	۳. اطلاق جواز نقل به معنا.....
۵۴۰.....	فرع پنجم: حکم تعلم علوم حدیث.....
۵۴۰.....	فرع ششم: مخاطبان حکم.....
۵۴۱.....	فرع هفتم: ویژگی های حکم تعلیم و تعلم حدیث.....
۵۴۱.....	عینی یا کفایی.....
۵۴۳.....	تبعدی یا توصلی.....
۵۴۳.....	نفسی یا غیری.....
۵۴۴.....	تعیینی یا تخییری.....
۵۴۵.....	فهرست منابع.....
۵۴۵.....	الف) کتاب ها.....
۵۷۲.....	ب) مقالات.....
۵۷۳.....	نمایه ها.....

سخن مؤسسه

پیروزی انقلاب شکوهمند اسلامی، رسالت حوزه‌های علمیه را دوچندان کرده است. نظام اسلامی برای تأمین پشتوانه نظری خود باید مبانی علمی لازم برای تصمیم‌گیری و اجرا را داشته باشد و این عرصه‌ای است که حوزه علمیه در کنار دیگر مجامع علمی باید در آن نقش فعال داشته باشد؛ چراکه این نیاز بدون گستراندن مرزهای علوم اسلامی به مباحث نوپدید و تولید علوم انسانی با رویکرد اسلامی، پاسخ مناسبی نمی‌یابد. ضرورت مجاهدت علمی به منظور پاسخ‌گویی به مطالبات روزافزون و برحق جامعه دینی، زمانی حس می‌شود که در نظر داشت: اولاً، دگرگونی‌های جدیدی در مجموعه دانش بشری، به ویژه علوم انسانی رخ داده است؛ ثانیاً، زندگی انسان معاصر، به واسطه پیشرفت در علوم و فناوری‌های جدید، دستخوش تطورهایی شگرف شده است؛ ثالثاً، شکل‌گیری نظام اسلامی، فرصت مناسبی را فراروی جامعه دینی برای دستیابی به اهداف خود قرار داده است. به همین دلیل، سرعت بخشیدن به فعالیت‌های علمی حوزوی به منظور توانمندسازی نظام اسلامی در این باره ضرورت دارد.

«مؤسسه اشراق و عرفان» که از سال ۱۳۸۶ با نظارت و اشراف علمی استاد علیرضا اعرافی رحمته‌الله فعالیت خود را آغاز کرده است، علاوه بر تأکید بر اصالت‌های

حوزوی، برای برطرف کردن نیازمندی‌های معرفتی انسان معاصر نیز می‌کوشد از این رو، مأموریت‌های خود را «پژوهش در زمینه فقه‌های نو و فلسفه‌های مضاف بر مبنای روش اجتهادی در راستای نظام‌سازی اسلامی»، «پرورش پژوهشگران صاحب‌نظر در عرصه فقه‌های نو و فلسفه‌های مضاف و نظام‌سازی اسلامی» و «اسلامی‌سازی علوم انسانی» قرار داده است تا بتواند نقشی مؤثر در این مجال ایفا کند.

«قرآن و حدیث» مهم‌ترین منابع معرفتی آموزه‌های شیعی است. از این میان، قرآن کریم کلیات معارف را بیان کرده و تفاسیل و فروع احکام آن در سنت و حدیث معصومان علیهم‌السلام تبیین شده است.

«تعلیم و تعلم قرآن و حدیث» در سطوح قرائت و خواندن الفاظ، یادسپاری و حفظ و در نهایت فهم و تدبر آن همواره مورد اهتمام شخص پیامبر صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم و ائمه معصوم علیهم‌السلام بوده است و بررسی احکام فقهی این سطوح و استنباط احکام مسائل و موضوعات آن در عرصه فقه تربیتی مورد توجه و عنایت است.

در این راستا کتاب حاضر، به‌عنوان سومین جلد از سلسله مجلدات فقه تربیتی، تلاش دارد حکم فقهی «تعلیم و تعلم قرآن و حدیث» را به دست آورد و افعال مکلفان، اعم از فراگیران، آموزگاران و دیگر عوامل تربیت را از منظر فقهی مورد مطالعه قرار دهد.

مؤسسه اشراق بر خود لازم می‌داند از حضرت استاد علیرضا اعرافی رحمته‌الله‌علیه که به دنبال ارائه این بحث در ضمن دروس پرمحتوا، عنایت خاص در به ثمر نشاندن این اثر داشتند، تشکر کند و از تلاش‌های محقق ارجمند حجت‌الاسلام سید عنایت‌الله کاظمی در تحقیق و پژوهش این اثر قدردانی کند و قبول زحمت حجت‌الاسلام دکتر سید نقی موسوی را در نظارت و ارزیابی آن ارج نهد.

امید است صاحب‌نظران و اندیشه‌وران دینی، مؤسسه اشراق و عرفان را به‌منظور بهبود تولید آثار علمی آینده، از دیدگاه‌ها و پیشنهادهای سازنده خود بهره‌مند سازند.

مقدمه

قرآن و حدیث دو منبع اصلی شناخت دین و مصدر استنباط احکام الهی همواره مورد توجه دانشوران و دین پژوهان قرار داشته است. هرچند که تطورات تاریخی از گرایش‌های فکری به قرآن‌بستگی یا حدیث‌گرایی محض حکایت دارد اما آنچه پیامبر ﷺ و ائمه علیهم‌السلام بر آن تأکید کرده‌اند، مصاحبت قرآن و حدیث در کنار یکدیگر است. از این رو در جامعه اسلامی آموزش و فراگیری قرآن و حدیث مورد اهتمام بوده است، به گونه‌ای که تعلیم و تعلم قرآن و حدیث یکی از ارکان نظام آموزشی در بیشتر بلاد اسلامی به شمار می‌رود.

این نوشتار در دو بخش کلی تدوین شده است. بخش اول در چهار فصل، به تعلیم و تعلم قرآن اختصاص دارد. فصل اول عهده‌دار بیان کلیات بحث، شامل مباحثی درباره اهمیت و ضرورت، مفهوم‌شناسی، پیشینه و جایگاه‌شناسی موضوع تحقیق است. فصل دوم، تعلم قرآن را در سه مسأله «روخوانی، حفظ و فهم قرآن» و فصل سوم، تعلیم قرآن را در سه مسأله «تعلیم، نشر و ترجمه قرآن» بررسی می‌کند. به تناسب در هر یک از دو فصل اخیر برخی مسائل و عناوین فرعی مرتبط با مسأله مورد تحقیق، ارزیابی می‌شود. در فصل چهارم نیز شش فرع مهم نقد و بررسی می‌شود.

بخش دوم کتاب، تعلیم و تعلم حدیث را در چهار فصل بحث کرده است. فصل اول به کلیات و مفاهیم اختصاص دارد. مفهوم‌شناسی حدیث، رابطه مندی حدیث با منابع دینی و علوم، پیشینه فقهی و فرافقهی تعلیم و تعلم حدیث، اقسام و حجیت حدیث در فصل اول بررسی می‌شود. فصل دوم، تعلم حدیث را در سه مسأله «روخوانی، حفظ و فهم حدیث» و فصل سوم، تعلیم حدیث را در چهار مسأله «تعلیم، نشر، ترجمه و پژوهش حدیث» بررسی می‌کند. به تناسب، در هر یک از دو فصل اخیر برخی مسائل و عناوین فرعی مرتبط با مسأله مورد تحقیق، ارزیابی می‌گردد در فصل چهارم نیز هفت فرع نقد و بررسی می‌شود.

امید است کتاب حاضرگامی کوچک در عرصه تعلیم و تعلم قرآن و حدیث برداشته و بارقه‌ای از خورشید بی‌کران معارف قرآن و حدیث را فراروی محققان، قرآن‌پژوهان و علاقه‌مندان به احادیث معصومین علیهم‌السلام بتاباند. بدون شک این اثرعاری از نقص و اشکال نیست، نگارنده از این بابت قبلاً پوزش طلبیده و از دیدگاه‌ها، پیشنهادها و انتقادهای سازنده خوانندگان محترم به گرمی استقبال می‌کند.

به رسم ادب و به حکم «مَنْ لَمْ يَشْكُرِ الْمُنْعِمَ مِنَ الْمَخْلُوقِينَ لَمْ يَشْكُرِ اللَّهَ ﷻ» بر خود فرض می‌دانم از اندیشمند فرزانه حضرت استاد آیه الله اعرافی مدظله‌العالی، هم به جهت فراهم ساختن زمینه لازم برای انجام فعالیت‌های پژوهشی در قلمرو علوم انسانی اسلامی و هم به جهت راهنمایی‌های ارزنده شاگردان و بذل توجه به محققان و پژوهشگران عرصه تعلیم و تربیت کمال سپاس و امتنان را داشته باشم.

از فاضل ارجمند جناب حجت‌الاسلام دکتر سید نقی موسوی که زحمت ارزیابی و نظارت بر تدوین این اثر را به عهده داشته و بنده را در به انجام

رساندن آن مشفقانه یاری نمودند، از سرور گرامی جناب حجت الإسلام دکتر احمد شهامت، مدیر معزز گروه فقه تربیتی و نیز از برادر محترم جناب حجت الإسلام صمد سعیدی که در بازبینی و بهینه‌سازی علمی این نوشته تلاش وافر و مبذول داشتند کمال سپاس و قدردانی دارم.

همچنین شایسته است از زحمات دبیر محترم پژوهش، جناب حجت الإسلام اصغر صفرزاده و دوستان گرامی واحد ویراستاری و آماده‌سازی کتاب، آقایان علی اکبریان و حمید بهرامی صمیمانه تشکر نمایم.

وَ آخِرُ دَعْوَانَا أَنِ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ

سید عنایت الله کاظمی

خرداد ۱۳۹۷ - اول شوال ۱۴۳۹ ق.